

VAJDA TAMÁS

Várkonyi Hildebrand munkássága a tanyai gyermekek képességvizsgálata területén

Előzmények és szervezeti keretek létrehozása

Az Erdélyt megszálló román katonai és ideiglenes közigazgatási hatóságok 1919. május 12-én három fegyveres századdal körülvették és erőszakkal elfoglalták az 1872 óta mindaddig zavartalanul működő, nemzetközi tudományos megbecsülésnek örvendő kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem épületeit, intézeteit, gyűjteményeit és klinikáit. A professzorokat azonnal megfosztották állásuktól, novemberben pedig a tanári karnak a Tisza vonalától nyugatra született tagjait a román megszállási zónában jogtalanul tartózkodó és megbízhatatlan idegen elemnek minősítve kegyetlen körülmények között kitoloncolták Erdélyből. A tanárok többsége Budapesten gyülekezett, ahol 1920 márciusában a Pozsonyból a csehszlovák hatóságok által kitoloncolt Erzsébet Tudományegyetem professzoraival kooperálva újraindították az oktatást. Végül a kolozsvári egyetem 1921 őszétől Szegeden, a pozsonyi 1923 őszétől Pécsen folytatta munkáját.

Az egyetem Szegedre kerülése azt eredményezte, hogy – alkalmazkodva az ország és az egyetem szűkebb környezetének jelentős megváltozásához – néhány év alatt gyökeresen átalakulni kényszerült a tudományos kutatások profilja és témaválasztása. Míg 1914 előtt az egyetem tanárai gyakran az ország erdélyi, felvidéki vagy Adriai-tenger környéki területének természeti vagy társadalmi jelenségeit kutatták, ezeknek a folytatása 1920 után lehetetlenné vált, és a témák iránti igény, figyelem is erősen csökkent. A szegedi egyetemen így előtérbe került az Alföld tudományos kutatása. Elsőként – az egyetem 1921-es Szegedre kerülésével egyidejűleg – Győrffy István botanikus kezdett alföldi mintaterületek növénytan vizsgálatába.

Kogutowicz Károly 1923-ban kinevezett földrajzprofesszor három évvel később megjelent tanulmányában a két alföldi egyetem munkatársaiból szerveződő intézet létesítését látta célszerűnek az alföldi táj sokoldalú, komplex kutatásához: „Az Alföld kultúrgeográfiai, kultúrtörténeti, gazdaságtörténeti, nyelvi, népességi, néprajzi stb. tanulmányozása pedig bizassék a szegedi és debrece-

ni egyetem tanáraiból alakítandó külön Alföldkutató Intézetre.” (Kogutowicz, 1926, pp. 231–232.) Elképzelése illeszkedett gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter művelődéspolitikai programjához, s 1927. október 28-ra a Földrajzi Intézetbe az egyetemi tanárok számára értekezletet hívtak össze. Ezen a házigazda Kogutowicz Károly mellett megjelent Buday Árpád, Erdélyi László, Fögel József, Horger Antal, Imre Sándor professzor, valamint Banner János és Schilling Gábor magántanár és id. Bibó István egyetemi könyvtárigazgató.¹

Az egyetem érintett professzorai a kutatási tervek elkészítése után 1927. december 2-án ismét egybegyűltek, és a tervek megtárgyalását, elfogadását követően megalakultnak nyilvánították az egyetem alföldkutató bizottságát (Kogutowicz, 1927, p. 166.). A Szegedi Alföldkutató Bizottság gondos és aprólékos előkészítést követően 1928. február 29-én délben a városháza közgyűlési termében tartotta alakuló ülését. A bizottság elnökéül Somogyi Szilveszter polgármestert, ügyvezető alelnöknek Kogutowicz Károly professzort, a bizottság fővédnökéül pedig gróf Klebelsberg Kuno minisztert választották meg (Szegedi Friss Ujság, 1928. március 1. 1.). Klebelsberg gróf készséggel el is vállalta a védnöki szerepet (Szegedi Napló, 1928. április 19. 6.).

A Szegedi Alföldkutató Bizottság pedagógiai munkaterve és szakosztályai

Imre Sándor professzor 1927 őszén készítette el a bizottság nevelésügyi munkaprogramját, amely három nagyobb témába csoportosítva tűzte ki a célokat.

„I. Neveléstörténeti feladatok

1. Iskolatörténeti adatok gyűjtése:

- a) egyes iskolák részletes történetéhez (iskolai és egyházi levéltárak),
- b) egyes községek iskolaügyének történetéhez (községi és egyházi levéltárak)
- c) egyes törvényhatóságok iskolaügyének történetéhez (törvényhatósági jogú városok és vármegyék levéltára, Országos Levéltár)
- d) az egyházak és az állam iskolapolitikájának történetéhez
- e) nevezetes tanítók (tanárok) működéséhez.

¹ SZTE EL Régészeti Int. 229–1927/28.

2. A nevelői gondolkodás történetére vonatkozó adatok gyűjtése:
  - a) az Alföldön és innen származó emberektől másutt is megjelent nevelésügyi munkák,
  - b) az időszaki sajtó (társadalmi, politikai, egyházi stb. lapok, folyóiratok) népművelési, iskolaügyi, a legtágabban értve nevelésügyi közleményei, egyéb cikkeknek az olvasók lelkületére tett hihető vagy ki is mutatható hatása,
  - c) egyes községek és vármegyék közéletében nyilvánult felfogás iskoláról, gyermekekről, ifúságról, általában a nevelésről.
3. Az Alföld művelődésének, egyes korszakok műveltségi viszonyainak statisztikája: az országos adatgyűjtés kezdetétől fogva, a legutóbbi statisztikai adatokig a fejlődés számszerű kimutatása, az I. rész 1. és 2. pontjaiban nyert adatokkal való egybevetése, a mostantól kezdve évről-évre az adatok gyűjtése, ellenőrzése, nyilvántartása.

II. Nevelésügyi állapotrajzok készítése

1. Statisztikai adatok (I. 1. 3.) egybeállítása a községenként a köznevelésre való tekintettel fontos mindenik szempontból.
2. A nevelés az alföldi nép életében
  - a) községenként való megfigyelése és leírása annak, hogy ott a társadalom különböző rétegeiben (pl. földművesek, munkások és gazdák, kisiparosok és ipari alkalmazottak, tisztviselők, nagyobb birtokosok stb. körében) milyen jellemző sajátosságok észlelhetők, miként fejlődnek és nevelkednek a gyermekek, milyen életet folytatnak a serdülők és a felserdült ifjak, milyen a családi élet stb.,
  - b) milyen vélekedés van a nevelésről, az iskoláról, műveltségről, mire vonatkozik és hogyan keletkezik a nevelési szükségletek érzése;
  - c) a községi (egyházi, politikai, műveltségi, gazdasági, közigazgatási, közegészségügyi, közlekedési stb.) viszonyok hatása az új nemzedék alakulására, egészségére, erkölcsi felfogására, gondolatvilágára, törekvéseire);
  - d) ma élő idősebbek emlékei saját gyermekkorukról, nézetei a mai ifjakról, az ifúságban észlelhető mozgalmak az öregekkel szemben a társadalom különböző rétegeiben;
  - e) az ifúsági mozgalmak alakja, mértéke, hatása.

Ezek a pontok még szaporíthatók; a nyelvészeti, néptudományi, művelődéstörténelmi, földrajzi, természetrajzi stb. tanulmányozás közben nagyon sok idetartozó adat gyűlhet össze (közmondások, népszokások stb.).

III. Az Alföld nevelési szükségleteinek meghatározása

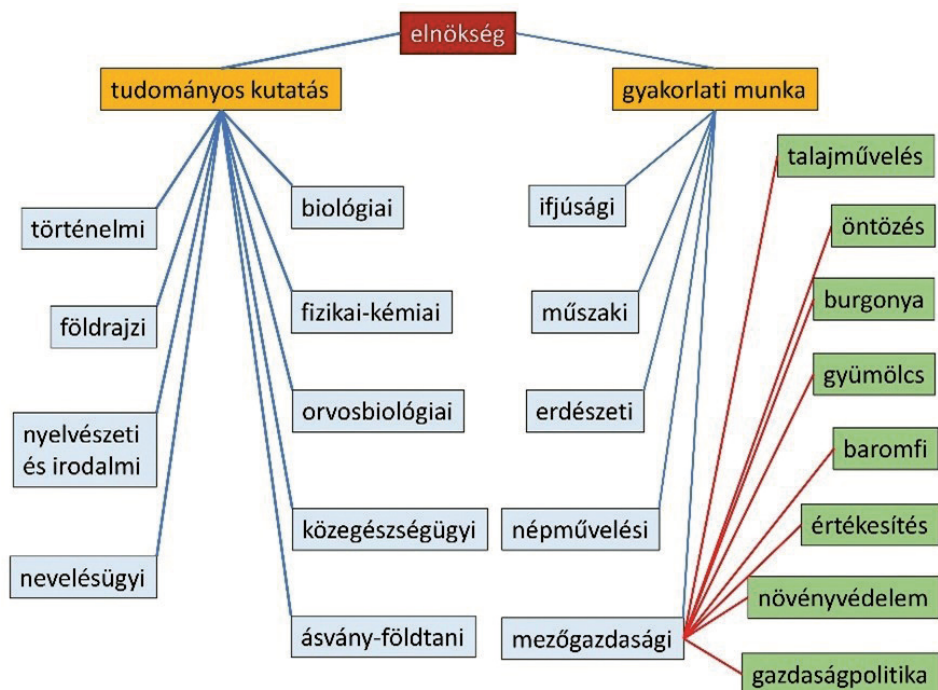
Az I. és II. pontok segítséget nyújtanak abban, hogy felmérjék a mai állapotokat és azok okait, így válhat meghatározhatóvá a feladat. Az Alföldnek való itteni szükségleteket kielégítő, ezt a népet a teljes kifejlésben elősegítő iskolaszervezet és a helyenként sürgősen szükséges iskolák létesítése, a nevelés mindenik területén éppen itt követendő eljárás kidolgozása, a tényekhez kapcsolódó magyar művelődéspolitiká megalapozása érdekében feladat az is, hogy a II. részben említett nevelésügyi állapotrajzok tanulságaiból következtetéseket vonjunk a nevelési szükségletekre vonatkozóan.” (Kogutowicz, 1927, pp. 174–175.)

A Szegedi Alföldkutató Bizottság Kogutowicz Károly 1933-as visszaemlékezése szerint kezdetben 9 tudományos szakosztállyal kezdte meg működését (Kogutowicz, 1933, p. 5.). Ezzel szemben már az alakuló ülésen is 10 felállítandó szakosztályt soroltak fel: 1. Nyelvészeti és irodalmi, 2. Történelmi, 3. Földrajzi, 4. Szociográfiai, társadalomrajzi és néprajzi, 5. Közegészségügyi, 6. Biológiai, 7. Ásvány-földtani, paleontológiai, 8. Fizikai-kémiai, 9. Erdészeti és 10. Mezőgazdasági szakosztály (Szegedi Napló, 1928. március 1. 4.).

A Szegedi Alföldkutató Bizottság megalakulásáról tudósító és az egyes szakosztályok részletes munkatervét közlő 1927-es beszámoló – miközben a 9 szakosztály működésének megindításáról tett említést – 12 tudományos programot különített el. A Nép- és Társadalomrajzi Szakosztály, valamint a Nyelvészeti és Irodalmi Szakosztály hivatalosan 1928. május 5-én tartotta meg alakuló ülését (Szegedi Napló, 1928. május 6. 3.). 1928 tavaszán a többi szakosztály is megalakult, s mind megválasztotta a vezetőjét is. Így az 1928 őszi Szeged–alsótanyai Alföldkutató nagygyűlést beharangozó újságcikkek már közölték a szakosztályi beosztást és felelős vezetőiket (Szegedi Napló, 1928. október 20. 2.):

szakosztály	vezető
nyelvészeti és irodalmi	Horger Antal
szociográfiai	id. Bibó István
földrajzi	Kogutowicz Károly
ásvány-földtani, paleontológiai	Szentpétery Zsigmond
biológiai	Gelei József
történelmi	Iványi Béla
fizikai-kémiai, erdészeti	Kiss Ferenc
mezőgazdasági	Havass Géza
közegészségügyi	Darányi Gyula

Érdekes, hogy ezek a tudósítások ismét csak kilenc szakosztályt soroltak fel. A Kogutowicz Károly által 1933-ra elkészített beszámoló szerkezeti ábráján 9 tudományos és 5 gyakorlati szakosztály látható (Kogutowicz, 1933, p. 5.):

Az 1928-as újságcikkek és az ügyvezető alelnök által 1933-ra elkészített beszámoló egyaránt arra utalnak, hogy az eredeti elképzelés szerint felállítani szándékolt nevelésügyi szakosztály igazából nem végzett a többihez mérhető élénk tevékenységet, Imre Sándor az 1927-es elképzelésekben körvonalazott kutatási programot nem valósította meg.

Várkonyi Hildebrand Szegedre kerülése

Várkonyi Hildebrand bencés szerzetes (születési neve: Czernil Dezső) 1888. augusztus 3-án az Esztergom vármegyei Kéménden (ma: Kaminin, SK) egy kataszteri mérnöki család második gyermekeként született, s 1906-ban lépett a bencés rendbe. 1923-tól a pécsi Erzsébet Tudományegyetem filozófiai magántanáraként oktatott. Közben érdeklődése a neveléstudomány és a lélektan felé fordult, 1927-ben habilitációjának szakterületét a filozófia mellett a pedagógia és a lélektan területére is kiterjesztették (Budapesti Közlöny, 1927. augusztus 4.

1.). Az 1928/29. tanévben állami ösztöndíjjal a párizsi Sorbonne-on filozófiát és pszichológiát hallgatott (Budapesti Közlöny, 1928. július 21. 1.). Ottani tanárai, különösen Pierre Janet és Henri Piéron hatására a hazai neveléstudományban addig ismeretlen orvosi és lélektani megalapozottságú gyermekkép szerint foglalkozott a nevelés elméleti kérdéseivel (Németh & Skiera, 1999, p. 63.).

A szegedi egyetem bölcsészkarának 1926. október 20-i ülésén egy pedagógiai lélektani, egy művészettörténeti és egy etnográfiai tanszék felállítását tartotta legsürgetőbbnek.² Ezek a tervek csak részben valósultak meg. 1928 nyarán a minisztérium a pedagógiai, a filozófiai és az irodalomtörténeti tanszékek mellé ún. párhuzamos tanszékeket kívánt felállítani, s ezen túlmenően helyezte kilátásba a néprajzi tanszék életre hívását.³ A több mint egyeztetős ügymenet végén 1929. szeptember 26-án magyar irodalomtörténetre Sík Sándor,⁴ október 29-én pedagógiai-lélektanra pedig Várkonyi Hildebrand kinevezését javasolta a kari tanács.⁵ Majd december 18-án a kormányzó is kinevezte a katedrára (Budapesti Közlöny, 1929. december 21. 1.). A következő tíz és fél tanévben széles körű oktatói tevékenységet fejtett ki (Vajda, 2017, pp. 173–176.).

A Pedagógiai-Lélektani Intézetben Klebelsberg Kuno miniszter és a Rockefeller Alapítvány támogatásával pszichológiai laboratóriumot épített ki. Várkonyi Hildebrand 1932. november 18-án nagyszabású előadásban és nyilvános helyszíni kísérletekkel mutatta be a szegedi nagyközönségnek a laboratóriumot: „Egy év óta teljesen készen áll a szegedi lélekkutató intézet. Giese, Piczkovszki, Moede, Schultze és dr. Várkonyi Hildebrand konstrukciói egészítik ki a pompás készültségű intézetet, amelyben serényen folynak a képességvizsgálatok, a pályaválasztási vizsgák és személyiség vizsgálatok.” (Délmagyarország, 1932. november 19. 4.) A laboratóriumban számos tehetséges tanítványa vált egy életre a kísérleti pedagógia és a neveléslélektan elkötelezettjévé – például Baranyai Erzsébet, Dolch Erzsébet, Deák Gábor (Pukánszky, 2021, p. 94.).

A laboratórium az egyetem látványos büszkeségei közé tartozott. Így amikor 1933. március 13-án Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter Baranyi Tibor főispán társaságában megtekintette az egyetemet, a földrajzi és a régészeti intézet mellett Várkonyi Hildebrand lélektani kísérleti intézetét is felkeres-te (Délmagyarország, 1933. március 14. 3.). A laboratórium modern műszerei mellett 1934-re már kb. 1000 gyermekrajzot tartalmazó gyűjteményt állítottak fel a gyermeklélektani kutatásokhoz.

² SZTE EL BK 93–1926/27.

³ SZTE EL BK 651–1927/28.

⁴ SZTE BTK 90–1929/30.

⁵ SZTE EL BK 174–1929/30.

Várkonyi Hildebrand bekapcsolódása a bizottság munkájába

Várkonyi Hildebrand professzor tudományos és közéleti tevékenységét nagyfokú szociális érzékenység jellemezte. Gyakorta mutatta be a közösségi felelősség lélektani összefüggéseit és a szociális nevelés kérdéseit, többször pedig maga is aktív társadalmi szerepet töltött be (Vajda, 2017, p. 188.). Ez utóbbi kapcsán került szorosabb kapcsolatba a Szegedi Alföldkutató Bizottsággal. Az 1932. szeptember 7-én megnyílt első szegedi tanyakiállítás a nemzetközi hitel- és gazdasági válság következtében elmélyült társadalmi és gazdasági csődhelyzetből kivezető utat, a város és a körülötte elhelyezkedő tanyavilág szoros egymásrautaltságát mutatta be. A nagyszabású kiállítás széles körű összefogással valósult meg: a Szegedi Gazdasági Egyesület, a Szegedi Alföldkutató Intézet, az Alföldi Mezőgazdasági Intézet (Szegedi Friss Ujság, 1932. augusztus 26. 2.) és a Baromfitenyésztők Egyesülete (Szegedi Napló, 1932. augusztus 17. 3.) is bekapcsolódott a szervezőmunkába. A kiállítás az iparostanonc-iskola előző évben átadott új épületének termeiben és udvarán ismertette a Szegedi Alföldkutató Bizottság hat év alatt végzett munkáját. A kiállítás célja kettős volt: egyrészt a tanyai gazdálkodók bemutatták legszebb termelvényeiket, másrészt a tanyai gazdák elé tárták a modern gazdálkodás legújabb vívmányait. Sőt, a mezőgazdasági termeléssel és értékesítéssel kapcsolatos iparágak és kereskedelmi szakmák is kiállítással vettek részt a programon (Szegedi Napló, 1932. augusztus 26. 5.). A kiállítással kapcsolatos vásár kitűnő alkalmat jelentett az eladó termények értékesítésére (Szegedi Napló, 1932. augusztus 17. 3.). A kiállításokon nemcsak a mezőgazdasági terményeket, de a mezőgazdasági termeléssel és értékesítéssel kapcsolatos iparágakat és kereskedelmi szakmákat is bemutatták, azok is képviseltették magukat. Ez a gazdák és az iparosok, kereskedők közötti kapcsolat elmélyítését is előnyösen szolgálta (Szegedi Friss Ujság, 1932. augusztus 26. 4.).

Az épület földszintjén a Szegedi Alföldkutató Bizottság kiállítása helyezkedett el. Az első két terem, a *Tanyavilág* és a *Tanyamentő mozgalom*, betekintést nyújt a tanyavilág múltjába, természeti, települési, kulturális, gazdasági viszonyaiba, az elmaradottságába és haladásába egyaránt (Szegedi Friss Ujság, 1932. szeptember 7. 1.). A tanyakiállítás egyik értékes és nagy hatású részlege volt a tanyai kisgyermekek szellemi képességeinek statisztikai bemutatása (Vajda, 2024, p. 266.). A korabeli újságcikkek szerint „az egyetem Földrajzi Intézete, statisztikai szemináriuma és lélektani laboratóriuma Kogutowicz Károly, Surányi-Unger és Várkonyi professzorok vezetésével, tanársegédek és tanítványok egész légiójával hónapokig tartó munkában azon fáradozott, hogy többéves kutatásaik eredményeit tárják a nagyközönség elé”. (Nemzeti Ujság, 1932. szeptember 10. 4.) „Céljukat tökéletesen elérték. [...] Gondolkodóba ejtenek Vár-

konyi Hildebrand professzor vezetése alatt Krényei Béla tanársegéd készítette grafikonok a tanyai gyermekek értelméről.” (Szegedi Uj Nemzedék, 1932. szeptember 7. 2.) A kiállítást a szeptember 7–11. közötti hat nap alatt – a rendkívül súlyos gyermekparalízis-járvány ellenére is – 12 345 látogató tekintette meg (Szegedi Friss Ujság, 1932. szeptember 15. 4.).

Sajnos nem maradtak fenn a tanyai kisgyermek szellemi képességeiről a kiállítás plakátjain, poszterein bemutatott diagramok és elemzések, így egyelőre részleteiben nem rekonstruálhatók a vizsgálatai eredmények. A bizottság tanyamentő programja (Vajda, 2019, pp. 61–63.) és a kiállításról beszámoló korabeli sajtóhírek alapján feltételezhető, hogy Várkonyi Hildebrand kedvező eredményeket mutatott ki a tanyai kisgyermek szellemi képességeiről. Bebizonyosodott, hogy a tanyákon született kisgyermek szellemi képességei nem rosszabbak a városban született társaiknál. Ez a tanyai gazdákat arra ösztönözte, hogy a bizottság munkájának is köszönhetően megnövekvő bevételeikből minél többet fordítsanak gyermekeik iskoláztatására – kihasználva a röviddel korábban kiépült tanyai iskolák nyújtotta kedvező lehetőségeket.

A tanyai kisgyermek képességvizsgálatán és a tanyai kiállításon való közreműködésen túl Várkonyi Hildebrand más szálon is kötődött a tanyai és paraszti lakosság szociálpszichológiai vizsgálatához. A professzor hatása meghatározónak bizonyult a matematika–fizika szakon tanuló, majd 1933–1937 között a Pedagógiai-Lélektani Intézetben tanársegédként dolgozó Tomori Violára (Szokolszky, 2021, p. 136.), aki az ő témavezetésével 1935-ben pszichológiából doktorált. *A parasztság szemléletének alakulása* című értekezésének végkövetkeztetése nagyfokú rokonságot mutat Várkonyi Hildebrandnak már az 1932-es tanyakiállításon a tanyai kisgyermek képességvizsgálatai kapcsán is megmutatott lélektani és pedagógiai törekvéseivel: „Tudományos érdeklődésünk és szubjektív érzésünk egyaránt arra kell készítsen bennünket, hogy a parasztsággal – nehéz napjaiban – sorsközösségünket felismerjük és vállaljuk. A külső segítség azonban csak abban az esetben nem okoz ismét zavart és pusztulást, ha igyekszik a segítő munka szellemét a parasztság szempontjából bensőségessé tenni, s a segítség módját a belső szükségnek megfelelően eltalálni. Ehhez azonban egyetlen út, a megismerés útja vezet.” (Tomori, 1935, p. 118.)

Tomori Viola doktori értekezése két részből áll. Első egységében módszertani megjegyzéseket és kutatástörténeti áttekintést közölt a disszertáció írója, amelyben a közösség lélektanról, a milió kutatásról és a fejlődés lélektanról szól egy-egy fejezetet. A dolgozat másik részében Tomori a parasztság tradicionális arculatát rajzolta meg, majd az 1920-as évtizedre és az 1930-as évek első felére jellemző átalakulás tendenciáit ismertette (Miklós, 2011, pp. 137–138.). Várkonyi Hildebrand témavezetői véleménye szerint Tomori Viola a kortárs

személyiségtudomány (William Stern, Boda István munkái) eredményeit felhasználva írta meg művét, amelyben „a paraszti életforma megnyilvánulásait három lélektani jellegű »segédtudományból« értelmezi: a »közösség lélektan«, a »miliókutatás« és a »fejlődés lélektan« fogalmait alkalmazza a parasztszemlélet alakulására”.⁶

Várkonyi Hildebrand javaslata egy gyermekvédelmi szakosztály felállítására

Klebensberg Kuno gróf halála után a bizottság szervezett tudományos tevékenysége a beszűkülő kormányzati támogatás miatt némiképp alábbhagyott. Végül hároméves szünet után 1935. május 29–30-án ismét nagyszabású ülést tartottak. A nagygyűlés első napján került sor kilenc szakosztály (erdészeti, nyelvészeti és szociográfiai, népművelési és nevelésügyi, biológiai, földrajzi, mezőgazdasági, műszaki, közegészségügyi, ásványtani) ülésére (Szegedi Napló, 1935. május 29. 6.). A közegészségügyi szakosztályban Petrányi Győző a tuberkulózis terjedéséről, Mészáros Gábor a népelelmezésről, Kováts Ferenc a tüdővész elleni küzdelemről, Kóró Imre az alföldi nép egészségügyéről, Erney István a csecsemőhalandóságról tartott előadást. Mellettük Csörsz Károly *Öröklődő elme- és idegbetegségek*, Rosztóczy Ernő *Toborzások szerepe a fajbiológiai kutatásokban* címmel tartott előadást (Szegedi Új Nemzedék, 1935. május 30. 4.). Várkonyi Hildebrand professzor egy gyermekvédelmi szakosztály felállítását javasolta (Szegedi Új Nemzedék, 1935. május 30. 4.), Veress Elemér pedig a vércsoportvizsgálatokra és embertani kutatásokra tett indítványt (Délmagyarország, 1935. május 30. 3.).

A szakosztályi ülések eredményeképpen a plenáris ülésnek javasolták a következő új szakosztályok megalakítását: tanyai szakosztály, propaganda, ipari, kereskedelmi és az orvos-biológiai szakosztály kebelén belül gyermekvédelmi szakosztály, melynek tanyai vonatkozását – a tanyai gyermekek képességvizsgálatait elsőként elvégző (Vajda, 2017, p. 188.) – Várkonyi Hildebrand fejtette ki (Szegedi Friss Ujság, 1935. május 30. 2.). Javaslata – bár elfogadta azt a plenáris ülés – sajnos nem valósították meg, a bizottság gyermekvédelmi szakosztályát nem állították fel. Várkonyi Hildebrand javaslata logikus folytatása volt az 1929-től Szegeden végzett munkásságának: a tanyai kisgyermekek körében 1930-tól folytatott képességvizsgálatoknak, hallgatóinak a szociálpszichológia és neveléstudomány metszéspontját képező kutatási témák felé orientálásának.

⁶ SZTE EL BK 591–1934/35.

A javaslat jól harmonizált Várkonyinak az 1930-as évek közepén megszületett publikációival is. Ekkor indult meg ugyanis *Nevelés és gyakorlati lélektan* című, tíz év alatt 37 tanulmányból álló sorozata a Cselekvés Iskolája című szegedi pedagógiai folyóiratban (Fizel, 2023, p. 117.). 1937-ben jelent meg első nagyobb lélegzetű pszichológiai tárgyú munkája, a *Bevezetés a neveléslélektanba*. Hamarosan par excellence pedagógiai témájú művek is napvilágot láttak: a *Neveléstan* (1938), *A nevelés néhány alapelve* (1939), majd *A gyermek lélektana* (1938–1940) című könyvének két kötete. (Pukánszky, 2002, pp. 104–105.) A Várkonyi Hildebrand által 1935 májusában tett javaslat az addig már elvégzett munkájának egy új minőségi szintre emelése lehetett volna, s jelentősen növelte volna a bizottság tanyamentő, gazdaság- és társadalomfejlesztő programjának hatékonyságát.

Nem Várkonyi Hildebrandon, és nem a javaslat tartalmán múltott, hogy a gyermekvédelmi szakosztály felállítására nem került sor. A Szegedi Alföldkutató Bizottság 1935-ben és az azt követő években a lényegesen beszűkült támogatások következtében már nem volt abban a helyzetben, hogy új szakosztályt indítson. Így a Várkonyi Hildebrand által felvetett gondolat megvalósítására – bármennyire is indokolt volt az indítvány, és bármekkora igény is volt az új szakosztály munkájára – sajnos nem állt rendelkezésre a szükséges anyagi erőforrás. Ennek ellenére is említésre és figyelemre méltó Várkonyi Hildebrandnak a Szeged környéki tanyavilág gyermekei érdekében kifejtett munkássága. A tanyai kisgyermekek érdekében végzett kutatásnak és munkának szerves folytatása volt az 1936 őszén megindított újszegedi Kerti Iskola is (Pukánszky, 2011, p. 37.; Fizel, 2013, p. 35.).

Összegzés

Várkonyi Hildebrand 1929. decemberi Szegedre kerülése után egy-kettőre kapcsolatba került a Szegedi Alföldkutató Bizottsággal. Ennek az együttműködésnek három látványos, kézzelfogható eredménye volt: az első az 1932. szeptember 7-én megnyílt tanyakiállitás volt, amelyen a tanyai gyermekeken már éveken keresztül végzett képességvizsgálatával hatékonyan támasztotta alá a bizottság gazdaság- és társadalomfejlesztési programját. A második eredménynek a Várkonyi Hildebrand szakvezetésével elkészült diplomamunkák és doktori értekezések tekinthetők (utóbbiak közül kiemelkedik Tomori Viola munkája). A harmadik eredmény sajnos előterjesztés szintjén maradt, ez volt Várkonyi Hildebrand indítványa. Az elért eredményei azt mutatják, hogy Várkonyi Hildebrand nem csak elméletben beszélt a hátrányos helyzetű tanyai gyermekek

képességvizsgálatairól és az ezek alapján megvalósítandó tehetséggondozásról, valamint a gyermekvédelemről.

Az éveken keresztül hallgatóinak tucatjaival közösen végzett, a Szeged környéki tanyavilágban elkészült képességvizsgálatok ezrei, a tanyai családok és népiskolák rendszeres felkeresése, a gyermekrajzok és -írások ezreinek tudományos elemzése képezte mindennek alapját. Várkonyi Hildebrand szegedi munkássága kiválóan szimbolizálta azt a folyamatot, ahogy a professzorok szaktudományos munkássága – jórészt a Szegedi Alföldkutató Bizottság hatására – nem elégedett meg az elméleti kérdések boncolásával, hanem a tudomány segítségével konkrét tanyavédő, gazdaság- és társadalomfejlesztő programokat dolgoztak ki, valósítottak meg. Noha Várkonyi Hildebrandtól nem maradt fenn részletes leírás az alföldi pedagógiai kutatási programról (mint Imre Sándor esetében), korabeli elsődleges dokumentumok és sajtóhírek alapján mégis rekonstruálható a bekapcsolódása a bizottság tevékenységébe. Az elért eredményei a professzorok között kiemelkedőnek számítanak, hallgatóinak százaira és tanyai gyermekek ezrére gyakorolt nagy hatást. Nem véletlen, hogy Szegeden mind a neveléstudományi, mind a pszichológiai iskola arculatteremtő, az egyetemi oktatást és kutatást évtizedekre alapvetően meghatározó alakjaként tartjuk számon (Pukánszky, 2021, p. 95.), és az idő múlásával életművének egyre szerteágazóbb hatásaira derül fény.

Levéltári források

- SZTE EL Régészeti Int. 229–1927/28.: Szegedi Tudományegyetem Levéltára Régészeti Intézet iratai, Kogutowicz Károly levele (mellékleteként az 1927. október 29-i értekezlet jegyzőkönyve)
- SZTE EL BK 93–1926/27.: Szegedi Tudományegyetem Levéltára Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar 1926. október 20-i II. ülésének jegyzőkönyve
- SZTE EL BK 651–1927/28.: Szegedi Tudományegyetem Levéltára Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar V. rendkívüli ülés jegyzőkönyve
- SZTE BTK 90–1929/30.: Szegedi Tudományegyetem Levéltára Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar I. rendes ülés jegyzőkönyve
- SZTE EL BK 174–1929/30.: Szegedi Tudományegyetem Levéltára Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar II. rendes ülés jegyzőkönyve
- SZTE EL BK 591–1934/35.: Szegedi Tudományegyetem Levéltára Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar Tomori Viola kérése doktori szigorlat tárgyában

Irodalom

- Fizel N. (2013): A szegedi pedagógusképzés útkeresései a két világháború között Dolch Erzsébet életútjának tükrében. In: Uő: *Neveléstudományi tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem múltjáról és jelenéről*. Szeged, Délvidék Kutató Központ, 31–39.
- Fizel N. (2023): Várkonyi Hildebrand és a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Szegeden. In: Uő: *Válogatott tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből*. Szeged, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 105–123.
- Kogutowicz K. (1926): Alföldkutatás. *Föld és Ember*, 6, 231–232.
- Kogutowicz K. (1927): A szegedi alföldkutató bizottság. *Föld és Ember*, 7, 166–180.
- Kogutowicz K. (1933): *A Szegedi Alföldkutató Bizottság tevékenysége*. Szeged (kézirat a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban jelzet: G. H. 1001.).
- Miklós P. (2011): A parasztság lélektanáról: Tomori Viola doktorálásáról. In: Uő: *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Tanulmányok Radnóti-ról, kortársairól és a szegedi egyetemről*. Szeged–Szabadka, Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 131–141.
- Németh A. & Skiera, E. (1999): *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Pukánszky B. (2002): Reformpedagógia Szegeden a két világháború között. In: *Reformpedagógia-történeti tanulmányok. Európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok (Neveléstudománytörténeti tanulmányok)*. Szerk. Németh A. Budapest, Osiris Kiadó, 101–120.
- Pukánszky B. (2011): Az újszegedi Kerti iskola. Várkonyi Hildebrand és Domb-rádi (Dolch) Erzsébet. *Szeged* 23/12, 36–39.
- Pukánszky B. (2021): Pedagógia és lélektan a szegedi egyetemen, 1872–1945. In: *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon. A kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. Szerk. Szokolszky Á. Szeged, JATEPress, 85–98.
- Szokolszky Á. (2021): A szegedi pszichológia története. Szubjektív indíttatású áttekintés és reflexió. In: *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon. A kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. Szerk. Szokolszky Á. Szeged, JATEPress, 129–159.
- Tomori V. (1935): *A parasztság szemléletének alakulása. A parasztság szemléletének és eszméletési fokának lélektani vizsgálata. (Közlemények a Szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Pedagógiai-Lélektani Intézetéből IV.)* Szeged.

- Vajda T. (2017): Bencés szerzetes és pszichológiai professzor: Várkonyi Hildebrand a szegedi egyetemen (1929–1940). *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 5. 169–196.
- Vajda T. (2019): A tudományos szegedi Alföld-kutatás első évtizedei (1928–1949). In: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szerk. M. Pelesz, N. Szeged, Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, 38–78.
- Vajda T. (2024): *A szegedi Alföldkutatás története. A Szegedi Alföldkutató Bizottság és az Alföldi Tudományos Intézet története (1928–1949)*. Szeged, SZTE Földrajzi és Földtudományi Intézet.